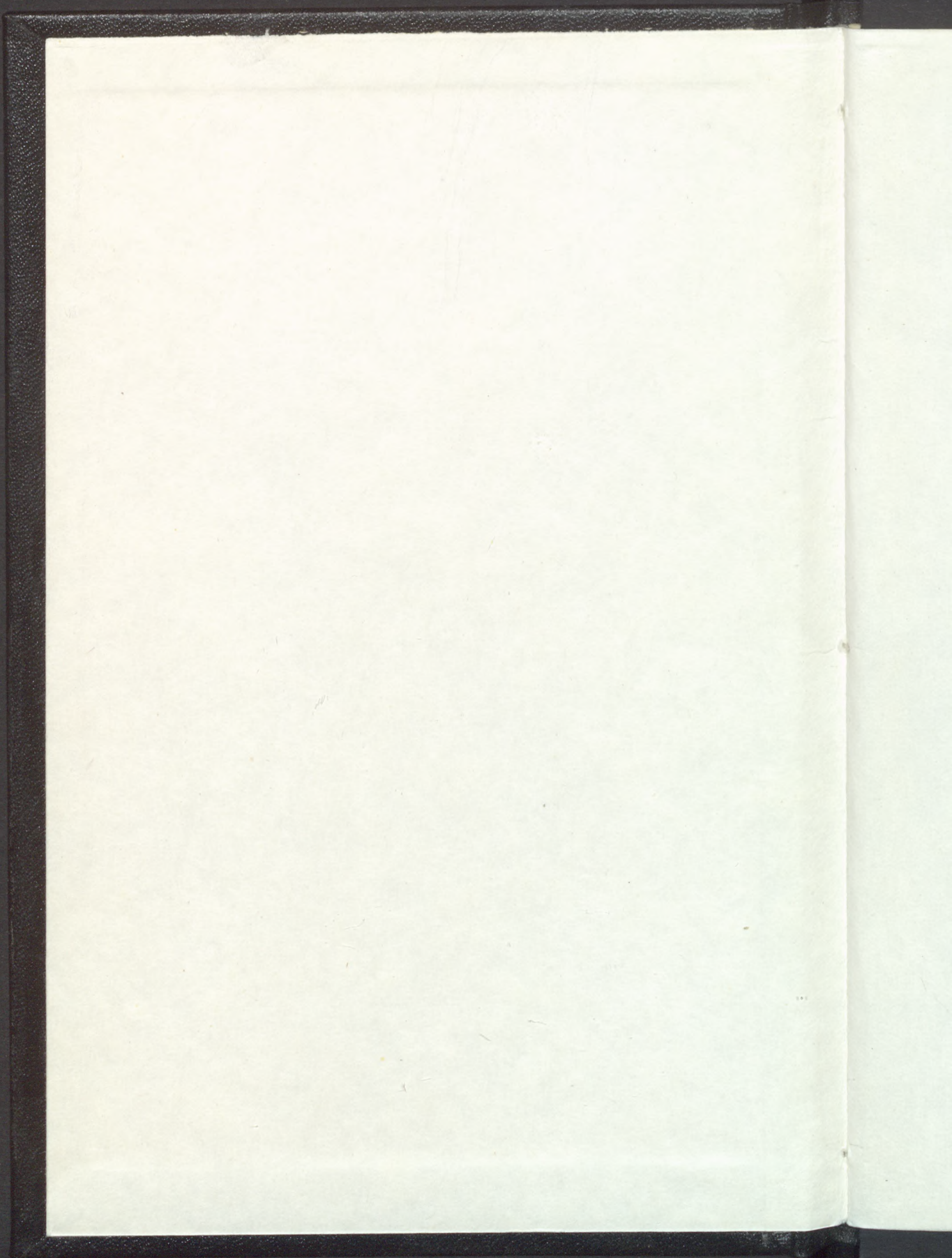

.....
193.877

OSZK

.....

193

C

KIRÄ

193877

CORONA ÉS REGNUM

ÍRTA
BARTONIEK EMMA

Különlenyomat
a „Századok“ LXVIII. évfolyamának
7—8. számából.

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA — BUDAPEST 1934

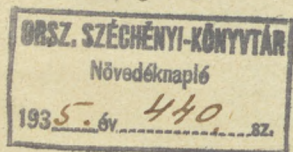

Young. h.

193877

39,855

(R
2)

A tudományos irodalom Imre király ismeretes oklevelében¹ látja a szent koronának első forrásos említését, ezt az 1197-i okmányt használja első kiindulási pontnak a szent korona értelmezésére. Emellett egész Werbőczyig csak az okleveleket veszi figyelembe. Pedig elbeszélő forrásaink — kezdve Szent István Intelmeiben, folytatva Szent István legendáin, a Szent László-kori gestán, s annak II. István és II. Géza-kori folytatásain — szépen hagyományozzák a korukbeliek felfogását a szent koronáról, s betöltik azt a csaknem két százados hiátust, ami Szilveszter pápa korona-adománya és a „corona“ első okleveles említése között nélkülük fennállana.

Szent István a fiához intézett intelmeiben — a jó kormányzásra adott tíz parancsában — mindenekelőtt a katolikus hit megtartását köti fia lelkére, si regalem cupis honestare *coronam*, mert a hit nélkül sem itt e földön nem kormányozhat tisztességgel, sem az örök birodalomból, vel *Corona* nem részesülhet. Hiszen nemo coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Második parancsában az egyház gyarapítását írja elő, ut et *tua corona* laudabitur. Az egyházi rend védelmével — a harmadik parancsban — *gloriosam* ... exaltabis *coronam*. Az igazságos bíraskodás — az 5. parancs szerint — quanta *regalis coronae* ornatio, kegyelmes ítélkezéssel pedig *tua corona* laudabilis sit et *decora*. Az idegenek — a 6. parancs szerint — regiam ornant ... aulam, s ezek pártolásával *tua corona* ab omnibus habeatur augusta. Az ősök követése: az irántuk való engedelmesség, maximum regale ornamentum, az engedetlenség szelleme viszont: spiritus inobedientiae, dispergit flores *coronae*. (8. p.) Modus virtutum finit (ornat) *coronam* regum, mondja a 10. parancs és végül: haec omnia superius libata regalem componunt *coronam*, sine quibus valet nullus hic regnare, nec ad eternum pertingere regnum.

Kétségtelen, hogy e „corona“ képes kifejezés, jelképként értendő és szimbóluma valaminek, mégpedig — úgy véljük — az Intelmek „regalis dignitas, regius honor és regimen“ fogalmainak, vagyis mindannak, ami a király tisztevel, méltóságával (személyes tekintélyével és hivatalával) s a kormányzással összefügg.² Annál is inkább, mert az Intelmek, melyek a jó kormány-

¹ Fejér: Codex diplomaticus. II. 308.

² A kir. méltóság rendje a 10. parancsnak kezdő szavai. A főpapok a „regalis dignitas“-ban a 3. helyet foglalják el, az idegenekből származó haszon a 6.-t, az ősök követése a 8.-at; az imádság a kir. méltóság regulájában, mint a 9. „viszi a hangot“, a királyhoz méltatlan pörökbeni ítélkezés elégteleníti a kir. méltóságot (5) s a nemesek (ellenkezése) hebetudo regalum fortitudinum (4), végül: kövesd az én erkölceimet, mert azok megfelelnek a „regalis dignitas“-nak. (8)

zásba avatják be a trónörököszt, felölelik a király egész hatás-körét, a királyi tiszt egész tartalmát, amit¹ a fentidézett záromondat fejez ki a legjobban. Mindebből kitűnik, hogy még az államnak és államéletnek ebben a XI. századi, legszemélyesebb — a király személyén nyugvó — korában sem lehetett az „államot és államhatalmat“ a maga egészében a király személyével azonosítani és kifejezni. Már ez a kor — a XI. század — absztrahál valami kezdetleges állameszmét, amit — megfelelően a kor szimbolizáló hajlamának — egy jelvényben: szimbólumban konkrétizál. Ez a jelvény az Intelmek „coroná“-ja, a Szilveszter küldte diadém.

Az Intelmekben többször előfordul a „regnum“ terminus, mely jelenti az „ország“ földrajzi fogalma mellett az uralom, a kormányzás objektumát (pl. gubernans regnum).

Az Intelmekben „corona“ is „regnum“ is a királyé. A kormányzásban, államhatalomban senkinek része, abba beleszólása nincs, — csak akitől a király tanácsot kér. Az állam tehát a „királynál van“, de annak közjogi jellege, magánviszonylatokra nem redukálható volta, kétségtelen az Intelmekből is. Mindaz ugyanis, ami ott a király kötelességeiként előíratik — a hit és egyház védelme, az igazságszolgáltatás, a béke fenntartása, a külső ellenség elleni védelem —, mindez nemcsak a királyhoz különleges (ma magánjoginak nevezhető) kapcsolatokban állókra vonatkozik, hanem valamennyi alattvalóra.² Ezen mit sem vál-

¹ A hit és az egyház védelme (1—3. parancs), az igazságszolgáltatás (5. még pedig a középkor jogérzékének megfelelően az *igazságos* ítélkezés, s királyhoz méltó ügyekben való), a béke fenntartása (4. ut *regnum tuum sit semper pacificum . . . si eris pacificus, tunc dixeris rex, et regis filius, si . . . impacificus . . . alienis tradetur regnum tuum*) — az ország védelme, (7. *consilio defenditur patria; componuntur prelia, sumitur victoria etc.* — 4. *milites, principes, comites sunt regni repugnaculum, defensores imbecillum, expugnatores adversariorum, augmentatores marchiarum.*) Ez a középkori király egész feladatköre.

² A hit teljesen a király kezében van az egész XI. században. Endre hercegtől azt kérik a Péter ellen felkelők, hogy visszatérhesenek a pogány vallásra, I. Bélától később ugyanezt. Tehát ez nem csupán a keresztény hitnek minden keresztény országban meglévő királyi védelme, hanem az uralkodó döntő szava alattvalói vallása ügyében. Leventéről is azt mondták, hogy ha életben maradt és uralomra jutott volna, visszaállította volna a pogányságot. (Képes Krónika 49. c.) Az Intelmek azon tilalma, hogy a király csak hozzá méltó pörökben ítélkezzék, talán arra is mutat, hogy ő nemcsak magánnépeinek bírása. A király honvédő kötelességét, melyben bennfoglaltatik az ország mindenrendű és rangú lakosa, még a gyerekek és nők is, szépen illusztrálja Szent István gondoskodása a bessenyő támadáskor (Nagy legenda, 14. c.), valamint Szent László szavai, a kúnok betörésekor: *Jobb nekem veletek meghalnom, semmint aszszonyaitokat és gyermekeiteket fogságban látnom.* (Képes Krónika 62. c.) Sem itt, sem ott nemcsak magánnépeik védelmére siettek szent királyaink. A király kötelessége az ország területének védelme is,

tozthat az a körülmény, hogy az uralkodás hatalmi eszközeit (katonaságát), gazdasági alapjait magánbirtokai is és hozzá, ma magánjoginak tekinthető kapcsolatban élő népei is szolgáltatták, köztük idegen zsoldosok, a század harmadik negyedében pl. Ottó cseh herceg és Babenberg Ernő osztrák őrgróf.¹

A Szilveszter-küldte korona Szent Istvánnak szentté avatása táján írt életiratában, a *vita maior*-ban a keresztény királyság jelvénye: *diadema regalis dignitatis*, sőt: *imperialis excellentiae signum*.² A korona viselésével a király a királynét is királyi méltóságának társává teszi: *gestamine coronae sociam* (Hartvik: *regni sociam*) *esse notificavit*. Tehát a „corona” értelme lényegében itt ugyanaz, mint az *Intelmek*ben, ahogy a legenda egyébként is felhasználta az *Intelmeket*. Hartvik részletesen leírja a korona-küldés körülményeit — az egyház-szervezés következményeként tüntetve azt fel —, de emellett átvesszi forrásának, a nagy legendának felfogását a „corona” fogalmáról.

Még Hartvik művét megelőzve, de már a nagy legenda után készült a Szent László-kori *Gesta Ungarorum*. Ez a nagyjelentőségű munka igen érdekes értesítéseket tartalmaz arról, hogy mit jelentett a korabeli magyarságnak, vagy legalább is az uralkodó Árpád-nemzetségnek — az író udvari történetíró — a szent korona. Hiszen mindaddig, míg az állam és mindaz, ami az állammal valami összefüggésben van, a király kezében nyugszik, addig a király felfogása irányadó ezekre vonatkozóan, sőt talán csak a királynak, nemzetségének és udvarának van ezekre vonatkozóan egyáltalán véleménye.

A Szent Istvánnal foglalkozó részben a *Gesta* átvesszi a nagy legenda felfogását, csaknem szósz szerint idézve azt.³ Önállóan szólal meg azonban Endre és Béla viszályánál a várkonyi jelenetben, hol a koronát a királyság jelképeként szerepelteti, szemben a hercegséget jelképező karddal. „Si vis regnum, accipe coronam, si ducatum, accipe gladium... sed corona cum iustitia tua est” mondja Endre. „Habeat filius tuus coronam, quia unctus est”, feleli Béla.⁴ Érdekesebb egy más, két helyen is megismételt nyilatkozata, hol a koronán magát a királyi méltóságot, királyi tisztet és uralmat érti és egyenest az *Intelmek* képeiben szólva mondja, hogy III. Henrik „Petrum

ezt szolgálja a gyepűrendszer. L. még Kálmán I. 36. § 2. törvényét, mely a *marchiák*, vagyis határmegyék ispánjainak meghagyja, hogy ha „magna fama” (háborús hír) érkezne a határtartományokba, ezt a királynak azonnal jelentsék.

¹ Képes Krónika 58. és 59. c.

² Varju Elemér eredményei igen valószínűvé teszik e legenda 1077 és 1083 közötti keletkezését. *Legendae s. Stephani*. Bp. 1928. 82—89. l. — L. még Hóman B.: *A Szent László-kori gesta*. Bp. 1925. 84—5. l.

³ Szent István *regiae celsitudinis coronam divinitus est adeptus* (Kép. Kr. 38. c.) és *coronam regiae celsitudinis filio suo, Emerico... se daturum disposuit*. (Kép. Kr. 41. c.)

⁴ Képes Krónika 51. c.

regem regali coronae plenarie restitutum“ inthronizálta.¹ Majd ita confirmabis coronam tuam.²

E három — minden kétséget kizáróan — különböző szerzőtől származó, azonban egymással tartalmilag és stílusban is érintkező és még a XI. században keletkezett mű a szent koronáról nemcsak hogy említést tesz, hanem arról lényegében azonos fogalmat is alkot. Ami nemcsak e három mű szoros kapcsolatait, hanem e „corona“-fogalom kialakult, megállapodott voltát is bizonyítja, hiszen nemcsak egymástól átvett helyeken élnek vele, hanem egymástól függetlenül, mondhatni mindhárman egyéni szint adva ugyanazon fogalomnak. Ebből meg az következik, hogy a Szilveszter-küldte diadém Szent Istvántól kezdve végig az egész XI. századon, szimbóluma a magyar királyi méltóságnak, tisztnek, hatalomnak, az uralomnak, s ebben a király személyében összpontosuló magyar államnak, az „állam“ terminus XI. századi értelmében.

Tovább menve a Szent Lászlókor Gesta II. István- és II. Géza-kori folytatásain, ezekben ugyanezen „corona“-fogalommal találkozunk. Álmos átengedi a „coronát“ bátyjának (Kép. Kr. 64. c.), vagyis a királyságot. Kálmán — a dubnici krónika szerint — azért vakítottatta meg a kis Bélát, ut non sit dignus portare coronam sancti regis, vagyis uralkodni (Kép. Kr. 67. c.). Majd a Borics legitimitása fölötti tanácskozásban mondják II. Béla hívei: Borichium adulterum esse et nullatenus (eum) dignum esse corona regis, vagyis a királyi méltóság-, hivatalra. (Kép. Kr. 69. c.) Tehát itt a szent korona megint csak a királyi méltóságot jelképezi, az uralmat, a királyi hatalmat, csak úgy, ahogy eddigi előfordulásai. Szintígy a Képes Krónika további Árpád-kori részében: IV. István és II. László is a „coronát“ uzurpálják. (Kép. Kr. 72–73. c.)

Megállapítható tehát, hogy az Imre király-féle 1197. oklevél, s általában az okleveles forrásanyag megszólalását megelőző 200

¹ Képes Krónika 45. c.

² Képes Krónika 58. c. Vid szavai Salamonhoz. Géza megkoronázza Salamont, amivel királlyá a maga részéről is elismeri. (Kép. Kr. 53. c.) Aki meg van koronázva, az rex, még ha nem kormányoz és nincs is uralmon, így Salamon. (Kép. Kr. 52. és 53. cc.) A koronázatlan kir. hercegek címe dux. (U. o. 55., 56–58. cc.) s nem csak azé, aki a ducatum bírja. Így Szent Imre, I. Endre és I. Béla is. (U. o. 35. és 48–49. cc.) Az uralkodó koronázása előtt dux. Így nem csak Szent István, hanem I. Endre is. (Kép. Kr. 36. és 49. cc.) L. ezt épp ily következetesen Hartviknál, ami új szempontokat ad az ő vélt „idegen“ voltának és hitelességének megítélésére. A corona a királyság jelképe: Kép. Kr. 58. c. ismételtén, „corona regni“ (59. c.) coronam optabat, (t. i. Vid, u. o. 58. c.) Szent László Gézához: „regnum vero et corona tibi tradetur a domino“ (u. o. 58. c.) és az angyal arany koronát helyez Géza herceg fejére, ami megjósolása az ő királyságának (u. o.). Szent Lászlóról: ius legitimum non habebat contra (Salomonem) sed omnia ex facto fecit, non de iure. (62. c.) már a XII. századi folytatásban. Legitime coronatus (u. o. 58. és 62. c.) corona vivi regis (u. o. 62. c.).

évre bőséges tájékoztatást nyújt a XI—XII. századi elbeszélő források csoportja: Szent István korából az Intelmek, alig félszázad múltán a nagyobbik István-életirat, egy-két évtizeddel ezután a Gesta, majd a következő tizedekre ennek XII. századi folytatásai.

A „regnum” is megvan mind a Szent István-legendákban, mind a gestában, értelme is éppen úgy összevág, mint a szent koronáé. Mint az Intelmekben, a nagyobb Szent István-életiratban és Hartviknál is jelenti az országot, mint földrajzi fogalmat és a kormányzás objektumát,¹ de az uralmat is, a királyságot a szó legszorosabb értelmében.² A corona a királyé, s felette, vagyis a királyi méltóság átruházása felett is ő, s az ő nemzetsége rendelkezik (csakúgy, mint a trónöröklési jog felett is). Akaratukat azonban lényegesen befolyásolhatja az egyház, mint a koronázási és felkenési szertartás kiszolgáltatója. De a királyé a regnum is, szintén az Intelmekkel egyértelműen.³ Igen jellemző az ország felosztása I. Endre és Béla herceg között és a várkonyi jelenet.⁴ Mindkét aktus király és herceg közötti családi (magántermészetű) osztozkodás és Endre véleményét szépen fejezi ki üzenete, mellyel Bélát segítő társul behívja az országba: bonis regni communicemus.⁵ Legfeljebb a Salamon és Géza közötti egyezségben lehet némi közjogi színt látni, mert ez legalább a püspökök és apátok színe előtt, templomban — középkori közjogi aktusok gyakori színhelyén — történt, de onnan is kizár Géza mindenképp: praeter episcopos et abbates.⁶ Ez az osztozkodás aztán kihívja az alattvalók tiltakozását, ami országos ügyvé emeli az országot és a kormányzás egységét,⁷ s amiről a következőkben lesz szó.

¹ Pl. gubernandum regnum (Kép. Kr. 41. és 44. cc.), vagy Hartviknál, hogy a „regnum” synonymáira is kitérjünk: Szent László amministrabat rempublicam. — Regnum Hungariae. (Kép. Kr. 42., 43., 46., 53. cc.) L. ehhez: Hóman: A magyarság neve a középkori latinságban. Tört. Szemle. 1917.

² Hartvik: (Stephano) primo in hac gente corona debetur et regnum. (i. 3.) — Caesar intenderet Petro regnum restituere. (Kép. Kr. 44. c.) — Regnum regali semini restituere. (U. o. 47. c.) — Endre regnum posset obtinere. (U. o. 54. c.) — Regnum Salamon reddere. (61. c.) Regni potestatem obtinere. (49. c.) — Regnum et corona tibi tradetur. (U. o. 58. c.) — Tu in regnum succedas. (U. o. 49. c.) — Regni heredem . . . desideravit, szót. István az ő fiát, szót. Imrét, (Szt. István nagy életirata, 15. c.) II. István relicto regno. (U. o. 68. c.) Fideles regni. (69. c.) — Regni corona. (64. c.) — Regni solium. (Szent István kislegendája, 10. c., és Kép. Kr. 69. c.) — Regni desolatio és sterilitas (68. c. és 67. c.) regni perditio. (51. c.)

³ I. Béláról: regni sui. Kép. Kr. 52. c. — Salamonról: vivi regis corona. U. o. 62. c.

⁴ Kép. Kr. 49. c.

⁵ U. o.

⁶ Képes Krónika 61. c.

⁷ Domanovszky S.: A trónöröklés kérdéséhez az Árpádok korában. (Budapesti Szemle, 1913. 156. k. 394—396.) Dopsch, A.: Beneficialwesen u. Feudalität. Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, 46. (1932) 30.

Még egy elvont „regnum“ fogalommal találkozunk ugyanis, de ezzel már csak a Szent István nagyobb életíratában és Hartvik művében, valamint a Gestában. A nagy legenda Szent István uralomra léptéről mondja: *regnoque Pannonico beati iuvenis nutum attendente*, amiből kétségtelen, hogy itt nem az ország területét, sem az uralmat érti, hanem — az alattvalók összességét! És ugyanebben az értelemben használja e terminust — más, ugyanezt jelentő kollektívumokkal, pl. *Hungaria*, a *Gesta* is.¹ Az idézett helyekből az is kitűnik, hogy a „regnum“ már ekkor is beleavatkozik olykor a kormányzásba, s a politikai események alakításába. Természetesen még minden fluktuál, sem az nincs még megállapítva, hogy mely ügyekbe szól bele a regnum, sem az, hogy milyen formában, sem az, hogy kik, a társadalom mely tagjai is értendők e terminuson. Bizonyára azonban szélesebb körei a lakosságnak, mint a püspökök, apátok, *optimates*, *proceres*, *potentiores*, szóval az egyházi és világi vezető emberek. A regnum kompetenciájáról pedig csak annyi állapítható meg, hogy azokban az esetekben, mikor az alattvalók aktíve — bármily formában is — beleavatkoznak a politikai események irányításába, mindig három dologról van szó: az uralom Szent István nemzetségénél legyen (hogy a nemzetség mely tagjánál, az mindegy), a hit kérdéséről, s a tyrannis, a jogfosztó uralom megszüntetéséről.² Az alattvalók mindig a „közjó“ érdekében lépnek fel. A Péter ellen lázadók a középkorban legnagyobb bűnnek tekintett tyrannis ellen; *videntes mala gentis suae et desolationem regni gementes et liberationem Hungariae a tyrannide Petri cupientes*,³ ahogy a király is mindenben a közérdek sáfára. I. Béláról is azt írja a *Gesta*, hogy *bona gentis suae* kereste és félholtan is elvitette magát a határt védő seregéhez: *propter quasdam regni necessitates*.⁴

Az alattvalók beavatkozása a közügyekbe, mint már említettük, egész formátlanul történt, kivéve a király és hercegek-

¹ Pl. *Tota Hungaria eos fideliter expectabat et universum regnum eis, sicut regali semini . . . obsequeretur* izenik a Péter ellen „rebellantes“ Endre, Béla és Levente után. (Kép. Kr. 47. c.) Majd a XII. századi folytatásokban: *Placuit regno, ut rex Stephanus (II.) cum duce bohemorum colloquium haberet.* (U. o. 68. c.) Továbbá II. Béla *regnat cum consensu totius regni.* (Kép. Kr. 69. c.) II. István halálos betegsége idején is *coniuraverat regnum, ut post regem Saul regnaret* (u. o. 68. c.), de előbb az *optimates* és barones feleséget szereztek neki, *dolentes de regni desolatione et regis sterilitate.* (U. o. 68. c.) A kis Béla megvakíttatásáról u. o. 67. és 68. c.

² Így Péter elűzésekor, mert *ez non iam regnabat, sed potius tyrannidis sue crudelitate Hungariam deprimendo flagellabat.* (Kép. Kr. 47. c.) Aba Sámuel megválasztásakor, a Vászoly-fiak: Endre, Béla és Levente behívásakor, I. Géza és Szent László uralomraléptekor (u. o. 59. és 62. c.)

³ Kép. Kr. 47. c. és mikor megakadályozták, hogy Szent László és Salamon felosszák egymás között az országot (u. o. 62. c.),

⁴ Kép. Kr. 52. c. Szent László pedig eléje megy a betörő kúnoknak: *timens depopulationem Hungarie!* (u. o. 62. c.)

nek adott tanácsokat. Egyébként lázadás, a király zászlajának cserbenhagyása,¹ az engedelmesség megtagadása az az eszköz, mellyel akarataikat, s a jogtalannak vélt intézkedések vagy uralom ellen a jogot érvényre juttathatják. Úgy véljük, ezekben a XI. századi fegyveres felkelésekben kell keresni a későbbi rendi korszak ellenmondási és fegyveres ellenállási jogának s ebben a király koronázási esküje mellett a jogrend, s az alkotmány egyetlen materiális biztosítékának első rudimentumait. Úgy véljük, ezt a századok óta gyakorolt jogot foglalja törvénybe az Arany Bulla híres záradéka az akkori, forradalminak nevezhető megmozdulás lecsillapítására, s nem új jogot alapít.

Eddigi vizsgálataink az oklevelek megszólalását megelőző időre terjedtek s az elbeszélő forrásokból merítettek. A XIII. században az oklevelek lépnek előtérbe. Ezek koronaemlétséi mindenben megerősítik a fentebb nyert értelmezéseket, jelentvén a királyságnak a király személyétől absztrahált, elvont fogalmát: az államot, szimbolizálva a szent koronával. Két esetben pedig — bizonyára többen is — egyenest az Intelmek „coronája” bukkán fel: II. Endre a honor corone-ról szól,² V. István pedig apja ellen panaszkodik, hogy nos voluit solempnitate nostre corone denudare.³ Mégis, a XIII. századi „szent korona” fogalom már kissé módosult a XI—XII. századhoz képest és most már inkább az alattvalók szolgálataival kapcsolatos, míg régebben a király ténykedésével. Nem, mintha a szent korona állam-szimbolizáló jellege változott volna meg, hanem az alattvalók kezdenek hatalmas léptekkel, a XI—XII. századra fentebb megállapított mértéknél sokkal nagyobb lendülettel behatolni a magyar politikai és közéletbe. De még mindig s végig az egész következő XIV. századon is a korona a királynál van, nobis et corone, regno nostro et corone, corone regie történnek azok a jó szolgálatok, melyekért a korona és király híveinek jutalom jár, sőt IV. László szerint a sacra corona „nostra”, csakúgy, mint az Intelmekben.⁴ Mégis a

¹ Kép. Kr. 68., 65. c.

² Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Ed. Knauz. I., 184., 1206-ból.

³ Wenzel, Árpádkori új okmánytár. VIII. 255. — L.: Váczy P.: A szimbolikus államszemlélet. Minerva. XI. (1932) 169. l. 2. jegyz. és 170. l. 4. jegyz. — Ad cumulum honoris corone nostre; mondja IV. Béla 1267-ben. u. o. I. 541. — ld. 542. is.

⁴ Fejér, V/2., 180., az 1199-i oklevél u. o. II. 364. — XIII. századi okleveles emlékek: II. Endre, 1206.: ad honorem corone et regni utilitatem... Wenzel XI/83. és: magnatum... consiliis et virtutibus corone regnique status fulcitur... Knauz., I. 184. — 1214:... ad dedecus et opprobrium coronae regiae... conspirantibus... Fejér, III/1, 152. és: 1228. Fejér III/2, 129. 1217: magnatum... consiliis... corona regnique status fulcitur... Hazai Okmánytár, VII. 6. — 1228.: bonos (sc. embereket)... regni utilitatibus et coronae regiae pervigiles jutalmazni kell. Bánfy es. okltára. I. 4. — 1230: fide, qua imperio et corone tenemur... Hazai Okmánytár VII. 18. — 1240: qui multa regno et corone exhibuerunt servicia.

corona nem a király személyét jelképezi, mint azt már fentebb is láttuk. A legvilágosabban kitűnik ez V. István okleveléből, melyben a *Serenitas regia regno prospicit et corone*: a király az országról és koronáról gondoskodik! Az Anjou-kor egyik legelső dokumentuma, Gentilis bíboros 1309-i oklevele elmondja, hogy a szent korona iránt *multum reverentiae atque auctoritatis ex dicti regni incolarum opinione defertur, quasi in eo sit jus regium constitutum*. Ami tehát igen szabatos kifejezése az előző korszak szent korona-felfogásának. Lényegében ugyanezen értelemben említetik a szent korona az egész következő korszakon — XIV. századon—keresztül, s az adomány-levelekben állandó formulák alakulnak ki az alattvalóknak a szent korona iránti hűsége és szolgálati dícsérésére. A szent korona itt is az alattvalók hűségének és szolgálatainak objektuma, a nemesek a királynak és koronának vagyis a magyar államnak tartoznak hűséggel és szolgálattal. A „regnum“-ra érdekes említés a Képes krónikában: *una pars regni Karolum, altera Ladislaum regem appellabant*. (91. c.)

Amily szabatos kifejezője szent korona jelentőségének a Gentilis-féle okirat, oly érdekes az Anjou-kor végéről származó turini békeokmány. (1381.)¹ Ebben a magyar királyság és Velence közötti békeszerződésben a magyar szerződő fél ismételtelen *rex et eius successores et corona*-ként említetik, a magyar tengermellék iure regno et *corone* Hungarie spectat et pertinet s az évi hadisarc is regi et eius successoribus in regno et *corona* et ipsi *corone*, repre-

U. a. VIII. 385. és 1256. *desiderans impendere regali corone fidelitatem ... nobis et corone tantam fecit fidelitatem*. (Knauz, I. 432.) — és: *per quos precipue Corone nostre insignia extolluntur ...* (u. o. 436.) — 1256. *infideles nostros et sancti Corone ... ad nobis et sancte Corone obediendum*. (U. o. I. 437.) — 1257 *corone regie devoti ... ob fidelitatem corone debitam ...* (Hazai okmt. VII. 64.) — 1260. *fidelitates ... que corone regie ... expeditionibus ...* (u. a. VIII. 80.) — 1261. *pro servicio corone et regno impenso* (egy várjobbágyról) u. o. 82. — 1264: *defendisset nos et iura Corone nostre*. (Knauz I. 501.) — Id. Mária (IV. Béla felesége) 1264: *tam Bele regi, quam nobis et Corone regie*. Knauz, I. 517. — 1267. IV. Béla, Joachim bán nobis ad herens, *Corone regie ... exhibuit famulatum ... Fülöp érsek ad cumulum honoris Corone nostre járt el Rómában ... pro corone nostre statu sereno ... fideles ... corone regie ...* Knauz, I. 541. — Sixtus mester pro honore *Corone nostre* munkálkodott Rómában. U. o. 542. — V. István, 1271, *non solum arma, sed preces iuste vivencium tueantur regnum et regium dyadema ...* Károlyi cs. oklt. I. 6. — IV. László, 1276. *contra capitalem nostre corone inimicum, regem videlicet boemorum ...* Hazai okmt. VII. 162. — 1286. *nostro regno, nobis et corone ... fidelis*. Knauz. II. 217. — III. Endre, 1293. *Raduzlaus banus recepto nostro mandato pro fidelitate corone Regie ...* Hazai O. VII. 230. — 1291. *Pro meritis fidelium corone regie devotorum*. Sztáray cs. oklt. I. 35. — 1296. *pro fidelitate nobis et corone regie debita*. Az Apponyi-család oklt. I. 31. — Vencel. 1302. *fidelitate nobis et Corone regie debita* Anjoukori okmánytár I. 42.

¹ Magyar Történelmi Tár. XI. 15—17. és 19. l.

sentanti dictum regnum et presidentibus pro ipsa corona in perpetuum annuatim fizettetik. Amikor tehát egy „in perpetuum” szóló államszerződést kötnek, a magyar királyság: (állam) személyfeletti állandó tényezőjét a mindenkori király felett, a szent koronában látják. A „sancta corona” tehát az Anjou-kor végén is különálló valami a király személyétől: személyfeletti, csakúgy, ahogy a közélegykorú Küküllei János krónikájában is. Itt Galicia és Sándor oláh vajda meghódol Nagy Lajosnak. Galiciát az ott-hagyott magyar őrség megőrzi: *sub titulo sancte corone et regimine eiusdem domini regis*, Sándor meghódol: *suum dominium ac sanctam coronam recognoscendo*.¹

¹ Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*. I. 189 és 174. — Továbbá iura regni sui... in preiudicium s. corone distracta. (U. o. 173. l.) — A horvát urak in preiudicium s. corone lázadnak fel. (U. o. 177. l.) Bulgária, Bosznia és Moldva regie corone subiecta. (U. o. 190., 191. és 196. ll.) és ad obedientiam s. corone venire sunt compulsi. (U. o. 178. l.) — A Dubnici krónikában Sándor vajdáról: dominium (Ludovici) sub s. corona recognoscendo. (151. c. Mátyás Fl. Fontes domesticci. III. 138. l.) — A Képes Krónikában I. a 93. és 94. c.-t. — János minorita: corone sacre fideles extiterunt, a Laczkfiakról. (Mátyás, III. 154. l.) — Anjou-kori okleveles említés: 1343., primum... Karolo quondam... regi... et demum nobis ac s. regie corone. (Zichy-család oklt. XII., 16. sz. 17. l.) — 1364-ből: Kont M. nádor oklevelében: fidelita(s) domino nostro regi et sue s. Corone regie conservand(a). Zichy oklt. III. 251. l.) — Az oklevelekből: fidelitas, vagy servitia sacre corone debita (exhibita): 1307, Fejér, VIII./1., 227—8. l. — 1313, u. o. 489. l. Anjou-kori okmánytár, I. 290. l., 313. l. Fejér, VIII./1. 489. — 1317. A Pécz nemzetség Apponyi ágának okltára. I. 50. l. — Fejér, VIII./2. 47. l. — Anjou-kori okmtár. I. 426. l., 411. l., 427. — 1318. Anjou, I. 460—461., Apponyi I., 53. — 1319. Anjou, I. 528., 516., 521. — 1320: Fejér, VIII./2. 242. — 1321: Anjou, I. 619. Fejér, VIII./2. 293. — 1322: Fej. VIII./2. 358. — 1323: Fejér VIII./2. 425. — 1323: Apponyi I. 59. — (infidelitas: Anjou, II. 65.) — Fejér, VIII./2. 397. — Anjou, II. 98—99. — 1324. Anjou, II. 128. (infidelitas és) — Anjou, II. 153. és 135. — 1325. Fejér, VIII./2. 293. és 608. — 1327: Anjou, II. 283. — 1327. Fejér, VIII./3. 265., 281., 209. — 1328: Anjou, II. 363. és 369. — 1331: Anjou, II. 545. Fejér, VIII./3. 527., 594., 595. — 1332: Fejér, VIII./3. 596. — 1335: Fejér, VIII./4. 657. — Anjou, III. 175.: Bazaráb oláh vajdáról. — 1339: Anjou III. 621. — 1341: Anjou, IV. 176. és 264. — N. Lajos: 1347: Anjou V. 135. — 1348. u. o. 248. — 1349. Fejér, IX/1. 657. — 1349. Anjou, V. 340. (patri nostro et s. corone regie fideles és: infidelis.) — 1352: pridem... Karolo... regi... et tandem nobis et s. regie corone... Anjou, V. 549. — 1354: Anjou, VI. 222. — 1355. u. o. 373. — 1377. Fejér, IX/6. 229. — Más kifejezések: nobis et Regie corone complacere, 1317. Anjou, I. 446. primum... Carolo... et demum nobis ac s. regie corone... complacere... 1343. Fejér, IX/1. 105. erga nos et s. nostrum dyadema regium virtuosum... studuerunt complacere... 1371. Héderváry oklevéltár. I. 71. — pro honore nre corone, nostrique regiminis exaltatione... 1324. Anjou, II. 128. — pro honore sancte regie corone... 1345. Fejér, IX/1. 283. — pro regno et regali corona... pro corone regalis

A szent korona államszimbolizáló értelme túlélte a szent királyok nemzetségének Mária királynóval kihalt nőágát, ahogy túlélte a fiágot is.¹ A XV. században beköszöntött dinasztia-változások és király-választások, míg egyfelől a rendek politikai hatalmát növelték és szerepét az államéletben megalapították, addig, másfelől, lényegesen hozzájárultak a szent korona eszméjének megerősödéséhez és tartalma kibővüléséhez, ahogy ez a XIII. századvégi zűrzavar és a XIV. századeleji dinasztia-változáskor is történt.² Éppen a változások e korszakában volt szükség egy, az államot eszmeileg, személyek felett képviselő jelvényre.

E személyfelettség következménye, hogy a korona jogairól szólnak, a korona jövedelmeiről, a koronára háruló birtokokról³ a szent korona joghatóságáról, ami másfelől azt is jelzi, hogy a jogi gondolkodás elmélyül, a terminológia és a definíciók szabatosabbak lesznek, a fogalmak differenciálódnak. De mindez élesekben precizizált jogok a szent koronát, mint a magyar állam immár négyszázados szimbólumát illetik. Lényeges újítás csak egy van a XV. században, ez azonban annál sorsdöntőbb: a rendek megváltozott álláspontja a szent koronával szemben, kifejezésül annak a megváltozott szerepnek, melyet ők a XV—XVI. században az államéletben maguknak kivívtak. Már 1401-ben, mikor foglyul ejtik Zsigmond királyt, az államhatalmat a rendek,

honore se . . . exponere . . . Fejér, IX/1. 483. (gyanus!) — in contentum (recte: contemptum!) regie corone et status regalis excelencie materiam malignandi concipientes . . . 1324. Anjou, II. 134. — pro attollentia nostri regalis honoris et incremento corone nostre regieque Maiestatis . . . 1324. Fejér, VIII/2. 519. — A Záh Felicián elleni ítéletlél az országnagyoktól: ne regie maiestatis diadema et regni status . . . offensā iniurietur et hoc s. regie corone et regni vacillationis succrescat derogamen . . . 1330. Fejér, VIII/3. 426. — pro exaltatione nri nominis et honoris ac defensione s. regie corone . . . 1335. Fejér, VIII/7. 277. — nobis et corone nostre . . . adversari . . . 1320. u . . . VIII/2. 246. — L. még Károly Róbert okleveleiből: az égi kegyelem nos in regno nostro iure et ordine geniture nobis debito ad tronum et coronam regalis fastigii honorifice sublimavit . . . 1326-ból. Fejér, VIII/3. 191. — 1332. u. o. VIII/3. 608. — 1341. u. o. VIII/4. 490. — 1335. u. o. VIII/4. 657.

¹ Budai Krónika, ed. Podhradszky, 345. l., Dubnici Krónika c. 221. ed. Mátyás Flórián; Fontes; III. 194. l. Máriáról.

² Hóman: Magyar Történet. II. 248. l. — Rendek helyett szabatosabban főrendeket kellene írni, mert ezek mellett a köznevesek eltörpülnek. A főnemesi családok az Anjouk kihalta óta megszerzik a koronabirtokok felét, egyébként is vagyonosodnak, s ezzel alapozzák meg anyagilag XV. sz.-i. politikai hatalmukat, mely a királyéval konkurál. Ld. Hóman i. m. III.

³ Még I. Károlynál és Nagy Lajosnál ad manus nostras száll vissza a magvaszakadt birtokos birtoka (Pl. 1317. Apponyi okltár. I. 50. — 1323. Anjou, II. 66. — 1351. Zala megye oklt. I. 513—4. — szintúgy, mint a XIII. század végén is: 1277. és 1280. Hazai okmánytár, VI. 257. és VII. 164.

helyesebben a primás vezetésével a főméltóságok viselői, a főpapok és főurak (prelati, barones et proceres) veszik kezükbe. Kanizsai János esztergomi érsek, a mozgalom vezetője, felveszi a „sacrae coronae regni Hungariae cancellarius” címet s az ő, Bebek Detre nádor és Szécsényi Frank országbíróból — ekkor index curiae regiae, eddig i. c. Sigismundi regis! — álló rendi kormány „auctoritate iurisdictionis Sacrae Coronae regni” ad ki rendeleteket.¹ Vagyis, mikor a rendek királyuktól átveszik az államhatalmat, akkor a magyar államnak immár négyszáz éves szimbolumát, a szent koronát is a magukénak tekintik. A szent korona 1401-ben tehát a rendeknél van, úgy látom, először a magyar történetben. Zsigmond kiszabadultával, s a béke helyreálltával az állam újól a királyra száll vissza s a rendek ennek megfelelően Zsigmond haláláig, sőt 1439-ig megint csak a szent korona iránti hűségi és alávetettségi kapcsolatukban említetnek.

Az 1401-i kezdet — bár csak májustól november végéig tartott — nem maradt folytatás nélkül. Az 1403. forradalomban s az ekkori rendi kormánynál nem látni újból a szent korona szerepeltetését, annál jelentékenyebb azonban az 1440-i királyválasztás.

¹ Két oklevél is hagyományozza a rendi, helyesebben főpapi és főrendi kormány felfogását a szent koronáról: 1401. nov. 3. Hazai okmánytár: VII. 431, melynek eredetije a gróf Károlyi-család levéltárában van, honnan ismét kiadva: Károlyi-család okltára, I. 514—5, a másikat kiadta Szentpétery I. Az országos tanács 1401-ben. Századok, 1904. 764—765., eredetije a Kállay-családnak a M. N. Múzeum levéltárában őrzött levéltárában van: 1401. júl. 26. Székesfejérvárról keltezve. Mindkettőnek a szent koronát illető szavai egybevágnak: Prelati, barones et regni Hungarie proceres Universi, *Sacre Corone Regni Hungarie fidelibus comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilibus comitatibus Zathmariensis* . . . nos unanimiter concordi parilique deliberatione et consilio pro communi bono regnicolarum ac re publica et utilitate patrie . . . iure iurando assumpsimus, quod . . . omnes et singulos regni incolas in suis iuribus inconcusse conservaremus et unicuique iusticiam faceremus . . . quare requirimus vos, hortamur et monemus, vobisque *auctoritate iurisdictionis Sacre Corone* firmiter mandamus, stb. . . .

Mindkét oklevél (a nov. 3.-iban: *Corona regni!*) és más, a főrendi kormány által kiadott oklevél (így Forgách-cs. lvt. 1401. okt. 24-én Zakanban kelt oklevél és az Esztergomban, 1401. május 22. oklevél Kállay-cs. ltára) pecsétjén az országos címer kettős keresztje látható, mely címerrész vésetik aztán az 1445. 15. t.-c. értelmében (Kovachich M. G.: Sylloge 103), az akkori rendi kormány pecsétnyomójára is, mint „signetum regni Hungariae”. Ez nem áll ellenében a korona államszimbolizáló jellegével, mert hiszen a korona-szimbólum mellett megállhat más jelvény is, amint Szent István óta a kereszt, III. Béla óta a kettős kereszt mindig is jelképezte a magyar királyságot. Hóman B.: A magyar címer történetéhez. Turul, 1918—1921. 3—11. — A kereszt, később a kettős kereszt azonban sohasem lett olyan jelentős, mint a szent korona s mindenekfelett ennek viseléséből sohasem származott át a királyra az uralkodói hatalom.

Az 1439-ben Albert király váratlan halálával beállott interregnum újból alkalmat adott a rendeknek, hogy az államhatalmat a kezükbe vegyék, ezuttal nem a maguk számára, nem is, hogy egy rendi-köztársasági államot szervezzenek, hanem azért, hogy az államhatalmat egy, saját akaratukból választott királynak adják át. Meggyőződésük szerint erre nekik joguk volt és Erzsébet özvegy királyné és hívei — a nyugati, észak- és délnyugati részek nemesége — hiába hivatkoznak az özvegy királyné, majd fia, László öröklési jogára. Midőn pedig a Visegrádból elvitt koronával mégis csak a gyermek László fejét ékítették (1440 pünkösöd, május 15), akkor a Székesfejerváron júliusban I. Ulászló koronázására összegyűlt rendek — köztük vannak az ellenpárt tagjai is — oklevélben érvénytelenítve a májusi koronázást, részletesen kifejtik a maguk szuverén rendelkezési jogát a szent korona fölött s ezzel kapcsolatban felfogásukat a szent korona eszméjéről. Ezek szerint a „prior corona“-nak, vagyis a szent koronának minden hatályosságát, bármely jelentőségét, misztériumát és erejét (efficatia, quodlibet signaculum, mysterium et robur) átruházzák a Szent István fejereklýe-tartóját ékítő koronára, mellyel I. Ulászlót a szent korona híján megkoronázták, minthogy — mondja a rendek oklevele — a mi hatáskörünkbe tartozik a korona érdemét megállapítani, helyeselni, vagy helyteleníteni. Ehhez képest a királynak (I. Ulászlónak) átadjuk, „dantes“ a királyi teljhatalmat, mintha a „prior“, most elvitt koronával koronáztatott volna meg. E „prior“ koronát pedig minden hatályosságától megfosztják, mindaddig, míg az újra az ő kezükbe nem kerül. Körülírják aztán a királyi hatáskört is, mely a koronával száll át az új uralkodóra. Ennek részei: mindennemű kegyosztás, igazságszolgáltatás, hívek jutalmazása, hűtlenek és vétkesek megbüntetése és mindannak végzése, amire a régebbi királyok jogosultak voltak. Ez tehát az egész királyi hatáskör, vagyis az a névtelen jogtudós, ki ezt az 1440. július 17. oklevelet szerkesztette, sokkal precízebben és teljesebben állapítja meg az átruházott királyi hatalom elméletét s a koronával átruházott királyi hatáskört, mint azt hetvennégy év múlva Werbőczy tenni fogja.¹

Annak ellenére, hogy a szent korona 1440-től 1464-ig III. Frigyes császár kezén volt, ki mint V. László gyámja jutott a koronához, nemkülönben az 1440. július 17. oklevél ellenére, továbbra is a szent korona a magyar állam szimboluma, mind Ulászló alatt, mind a rendi kormányzás idején, mind Hunyadi János kormányzóságakor, mind pedig Mátyásnak koronázása előtti éveiben (1458—

¹ Az oklevél kiadva: Dogiel, M.: Codex dipl. Poloniae. I. 56, köv. II. — Katona St.: Historia critica. XIII. 91—99. és Kovachich, M. G.: Vestigia. 235—243. — Idézik: Timon Á.: Magyar alkotmány és jogtörténet. Budapest, 1910, (4.) 508. és Fraknói V. a Szilágyi Sándor szerkesztette Magyar Nemzet Története IV. k. 21—22. l-on, anélkül azonban, hogy vele érdemben foglalkoztak volna. — L. ellenben: Hóman B.: Magyar Történet. Budapest, III. 289—290 és 458.

1464). És a szent koronát értik 1450-ben a rendek is, midőn „corona nostra”-ról szólnak a szentszékhez írt levelükben.¹

Werbőczy aztán — bizonyosságául a XV. század nemesi társadalmában kifejtett erős történeti öntudatnak és e fényes jogász elme történeti érzékének — a nemesség eredetét és azt kutatva, hogy hogyan is ruháztatik át a királyra az uralkodói hatalom

¹ Schwandtner : *Scriptores*, II. 78. június 12-ről, a pesti országgyűlésből : (patimur) iura, dignitatemque *corone nostre*. et nos pariter contemnere. Az 1440—1464-ig terjedő időre, míg a korona III. Frigyesnél van, okleveles említések : I. Ulászló 1440. 2. tc. §. 1.: infidelitatis notam contra coronam eiusdem regni incurrere contigerit. (Kovachich : *Sylloge*, 72. l.) — Tamás István bosnyák király : 1444. jún. 3. (tenuta et castra) corone ipsius regni (Bosznia !) ... fidelita(s) és servitia ... domino nostro Wladislao regi et sacre eius (!) corone observanda ... (Thallóczy, L. : *Studien zur Geschichte Bosniens*. Lipce, 1913. 366.) — 1449 nov. 11-én pedig Hunyadihoz : Regno Hungarie et s. eiusdem regni Hungarie corone necnon Johanni-de Hunyad ... nullam faciemus infidelitatem. (Teleki J. : *Hunyadiak kora* X., 245.) — Az 1446. X. t.-c. : gubernator his, qui fideliter s. regni corone servierunt, de ... possessionibus, que deinceps ad s. regni coronam fuerint devolutae ... (Kovachich, M. G. : *Vestigia*, 258—259.) — Az 1446. XIV. t.-c. : az elzálogosított, de a kormányzó által visszaváltott királyi városok Corone reapplicando, domino regi reservare kell. (Kovachich : *Vestigia*, 260.) — 1447. jan. 15. Vitéz János levele Carvajal legátushoz, amely szerint Hunyadi az oláh vajdát servitiis et fidei huius coronae reuinxit. (Schwandtner : *Scriptores*, II. 40.) — 1448. június 3. Hunyadi János adománylevele : ipsi s. regni Hungarie Corone et exposit nobis ... fidelitate studuerint complacere ... (Teleki : *Hunyadiak kora*, X. 229.) — V. László, 1453. s. huius regni Corone rebellando ... (Teleki, i. m. X. 350.) — V. László, 1453. törvényének, 4. c. : mindenki, aki ad coronam regni Hungarie pertinent (a membrum anticipációja !) ... contra suam regiam serenitatem et eius coronam ... (Corp. Juris. I. 312.) V. László alatt egy osztrák urral (Eizing Ulrikkel ?) készítettett összeírás a m. király jövedelmeiről : grosse irrung u. notdurftikeit d. landes u. d. heiligen kran ze Vngern ... rennt vnd gult der heiligen kron ze Vngern. (Birk : *Adalék Magyarország pénzügytörténetéhez Új Magyar Muzem*. 1853. 511—2. l.) — Hunyadi hűségesküje V. Lászlónak : 1453. iuro ... Ladislao ... omnibusque successoribus vestris Hungarie regibus ac s. ipsius regni vestri Corone ... (Teleki, i. m. X. 355.) — 1454. július 28. : a raguzaiakhoz, fides, quam ad progenitores nostros et s. Coronam regni nostri Hungarie ... tenuistis ... (Teleki, X. 426.) — 1456. máj. 6. vera fidelitas Corone huius regni observanda. (Teleki, X. 512.) — 1457. márc. 21. castra ad nos, ut regem et s. regni Coronam spectantia ... (Teleki, X. 549.) — Mátyás a koronázás előtt, 1458. primum s. huius regni nostri Hungarie corone, tandemque nostre maiestati. (Héderváry oklt. I. 287.) — 1460. egy híve szolgálatairól : Joh. de Hunyad ... genitori ... et tandem, uti propria experientia agnovimus maiestati nostre et s. dicti regni nostri Hungarie corone ... (U. o. 293., primum s. huius regni nostri Hungarie corone ac Johanni ... genitori ... et tandem maiestati nostre. 1458., u. o. I. 290.) — 1461. ad s. dicti regni nostri Hungarie coronam, sequenterque (sic !) nostram maiestatem hárult birtokok. (Héderváry oklt. I. 297.)

(és ebben a nemesítés joga), Thuróczy János krónikáját e részt csaknem szósz szerint idézve, a következő eredményre jut.¹ A pogány, Szent István előtti korban a népgyűlésnél: *communitás*nál volt a főhatalom s ebben a szolgaságra taszítás, szabadságtól megfosztás joga. Mikor pedig kereszténységre térve, a magyarok Szent Istvánt megkoronázták — szerinte meg is választották — akkor a nemesítés joga, melyet Werbőczy egynek vesz a szabadságtól megfosztás jogával, *simul cum imperio et regimine átruházott* *in iurisdictionem sacre coronae regni huius*, *et per consequens in . . . regem nostrum*, még pedig „a *communitate et communitatis ab auctoritate*“, vagyis az (utolsó) pogány népgyűléstől.²

A szent koronával átruházott uralkodói hatalom elméletét az 1440. oklevél ismeretében nem tekinthetjük Werbőczy fikciójának. Neki nem is volt célja a szent korona elméletét kifejteni s azzal csak másodsorban foglalkozik, a nemesség eredetének már említett kutatásakor, majd pedig a törvényhozói jog kialakulásának vizsgálatánál. Ez utóbbival kapcsolatban kifejti,³ hogy a törvényhozási, birtokadományozási és törvénykezési jog a pogány *communitástól* „*in iurisdictionem sacrae regni huius coronae . . . subsequenterque . . . regem nostrum . . . simul cum imperio . . . translata est*“, mikor a magyarok a kereszténységre tértek s maguknak „sponte“ királyokat választottak. A törvényhozási és igazságszolgáltatási királyi hatáskör eredetének ez a történeti magyarázata már valóban Werbőczy egyéni munkája s kiegészíti a nemesítési és birtokadományozási jog fentebb említett eredet-történetét.

Werbőczy a király nemesítő jogának, illetőleg a magyar nemességnak eredetét kutatva, kitér a szent korona-tagság magyarázatára is. Miután kifejtette, hogy a királyt és nemeseket elválaszthatatlanul összefűzi a király nemesítő joga s a nemesek királyválasztó joga, megállapítja, hogy az így előállt kapcsolatot (*connexio et participatio*) révén a nemesek a szent korona tagjainak számíttatnak s csakis a törvényesen koronázott király hatalma alá tartoznak.⁴ Ez a szent korona tagság megint történeti magyarázata a XV. század folyamán kialakult „*membrum s. corone*“ fogalomnak, melyet — úgy látom — déli koronartományokkal, Szerbiával és Raguzával kapcsolatban használnak először.⁵ Brankovics György rác despotáról mondja V. László, hogy „huius regni (sc. Hungariae) *membrum fidele*“, majd Raguzavárosa mondja magáról, hogy ő „*membro della corona di Ungheria*“ s „*membro del regno de Ungheria*“ s arról is biztosítja Magyar-

¹ L. ehhez Mályusz E.: Az Eckhart-vita. Századok, 65. (1931) 416. L. még: Századok, 60. (1926) 787—788.

² Pars I. tit. 3. §§ 2—7.

³ P. II. tit. 3. § 2.

⁴ P. I. tit. 4. § 1.

⁵ Teleki J. gr.: A Hunyadiak kora. X. 360. V. Lászlónak Hunyadi Jánost megadományozó 1453. jan. 30-án, Bécsben kelt oklevelében.

országot, hogy Raguza a „s. Hungarie corone devotissima“, vagy „fidelissima di la corona de Hungaria.“¹

A „totum corpus s. corone“ kitételt sem Werbőczynél, sem más középkori írásműben nem találtam meg. A Zsigmond-féle 1435. II. decretum prologusában említett „totum corpus regni Hungarie“, melyre Timon hivatkozik,² s mely megvan az 1439. Albert-féle törvénynek a rendek által szerkesztett prologusában is, nem a királyt és nemzetet egységbe foglaló, hanem a rendek összességét a királlyal szemben jelentő fogalom, melynek megfelelője az 1440. július 17. oklevél bevezetésében és a rendek 1452 márc. 5. oklevelében található meg.

1435. II. decretum :	1439. decretum :	az 1440. júl. 17. oklevél :
Prelatorum, baronum nostrorum, necnon no- bilibium regni nostri, to- tum corpus eiusdem regni cum plena fa- cultate absentium re- presentantium una- nimi voto ... dispo- suimus ... ³	Nos prelati, proceres et nobiles, nunc in hac civitate Budensi con- stituti, totum regni Hungarie corpus re- presentantes notifica- mus ... ⁴	Nos prelati, barones, milites, proceres et nobiles totius regni Hungarie cum effica- cissima facultate com- munitatem eiusdem representantes... ⁵

Az 1452. márc. 5.-i rendi oklevél:

Nos Johannes de Hunyad, Dionysius. archiepiscopus ... cete-
rique milites, nobiles, cives et nuncii universitatis nobilium, civi-
tatum et incolarum regni Hungariae, ipsum totum regnum Hun-
gariae repraesentantes ...⁶

Vagyis a „totum corpus regni Hungarie“-nek synonymája a „communitas totius regni Hungariae“ és a „totum regnum Hun-

¹ Az oklevelek: Gelcich, J.: Raguza és Magyarország össze-
kötéseinek okltára. 1454. nov. 2. 560. l., 1454. okt. u. o. 556. és
1454. jan. 26. u. o. 543. — Minthogy Raguza egy oklevelében Magyar-
országot „sacro regno d'Ungaria“-nak is nevezi, itt valószínűleg
német birodalmi hatásról lehet szó, mert a szent jelző csak a német-
római birodalmat illeti meg s annak hűbérországait szintén nevezik
a birodalom „tagjainak“. L. Schreuer, H.: Die rechtlichen Grund-
gedanken der französischen Königskrönung. Weimar, 1911. 74. —
Werbőczy előtti említés szent korona tagságra még: II. Ulászló
oklevele 1510-ből Nagy Szebenhez: „cum autem fidelitates vestre
specialis ramus s. corone nostre et membrum huius regni existant.“
Verfassungszustand der sächsischen Nation in Siebenbürgen. Bécs,
1791. 54. a. jegyzet és Kovachich, M. G.: Suppl., II. 352.

² Timon A.: i. m. 493.

³ Magyar Törvénytár, millenáris kiadás. I. k.

⁴ Kovachich, Vestigia, 228—229.

⁵ Katona, St. Hist. crit. i. h.

⁶ Katona, St.: Hist. crit., XIII. 819. — Ugyanígy az 1459.
törv. bevezetése: Kovachich, M. G.: Sylloge decretorum. 162. és
az 1470. törvényé, u. o. 202. — Mátyás 1458. törvényének be-
vezetése pedig a rendek választását így írja körül: „totius regni
nostri corpore unum sentiente.“ Kovachich, i. h. 135.

garie". Kétségtelen tehát az is, hogy a „regnum“ terminus — elég paradoxon — mutatis mutandis az 1083-ban, vagy még előbb keletkezett nagyobb Szent István-legendában előforduló regnum-fogalom, XV. századi tartalommal, politikai, alkotmányos és társadalmi jelentőséggel. Vagyis „regnum“ lényegében most is ugyanazt jelenti, mint a XI. században és pedig a királlyal szemben álló alattvalókat. (Hogy a XI. századi „regnumot“ kik, a társadalom mely rétegei alkotják s kik a XV. sz.-t. s hogy ez utóbbiaknak már van alkotmányos szervezetük, míg a XI. századiaknak nincsen, ennek vizsgálása túlhaladja e dolgozat kereteit.)

Tehát, miként a magyar államot jelenti a „corona“ Szent Istvánnál, csakúgy, mint Werbőczynél, akként az alattvalókat jelenti a „regnum“-fogalom Szent István nagyobb legendájában csakúgy, mint a XV. sz.-i törvényekben.¹ Az új-korban, a XVI.-tól a XIX.-ig terjedő századok rendiségének gondolkodásában, terminológiájában a „regnum“-fogalom még szűkebb s jelenti a köznemességet (nemes ország, nobile regnum, adeliges Land), szemben nem is a királlyal, hanem a főpapi, főnemesi és polgári renddel.

A szent korona tehát már Szent István korában a királyi hatalom, méltóság jelképe és az államéletnek e személyes, a király személyén nyugvó korában jelképe egyúttal az államnak is. Ez a szimbolum marad az egész középkoron át. Innen van, hogy míg mintegy a XIV. század végéig a királlyal kapcsolatos, a korona a király kezén van — minthogy ekkor az államhatalomnak is kizárólagos birtokosa a király — s az alattvalók a koronával kapcsolatban csak a királyhoz (államhoz) való hűségi, szolgálati viszonylatukban említetnek, addig a XV. században a nemesek behatolva az államéletbe, ráteszik kezüket az állam szimbolumára, a szent koronára s a szent korona eddigi fidelesei, subditi-jei és subiecti-jei a szent korona tagjaivá lesznek.

Nem akarjuk kétségbe vonni, hogy a szent korona-tannak ez a XV—XVI. századi fázisa „nem más, mint a késő középkorban mindenütt uralkodóvá lett organikus államtannak egyik válfaja“.² Kétségtelen az is, hogy a koronával más (európai) keresztény országokban is szimbolizálják az államot,³ hiszen Szent István is külföldről kapta az ő koronáját, a keresztény királyi hatalom és méltóság jelvényét s ő volt az, ki az eszmét magyar földre elültetve az Intelmekben alapját vetette meg az egész későbbi fejlődésnek. Mégis, bármily erős külföldi analógiák mutathatók is ki a szent korona XIV. századvégi és XV. századi tartalmára, a magyar szent korona tana nem lehetett volna a magyar rendiség államszemléletévé, ha a szent korona már addig is és pedig Szent István óta mindig nem lett volna a magyar állam szimboluma.

¹ Ld. pl. 1468 törvény bevezetése 5. §.: Kovachich, Sylloge 195.

² Mályusz, i. h. 416. l.

³ Schreuer, H.: i. m. 74.

Nem a szent korona államszimbolizáló jelentősége változott meg Szent Istvántól Werbőczyig, hanem a magyar állam, melyet szimbolizál.¹

¹ A XV—XVI. sz.-ra pár okleveles adat: nobis et s. nostro regio dyademati. 1403., Héderváry cs. oklevéltára. I. 119., u. i. 1410., 1417-ből kétszer, 1421-ből Hazai oklt., 348., 369. és Magyar Címeres Emlékek: LIV. sz. és u. o. LV. — 1418-ből u. o.: VIII—X., XXIX., XXX., XXXII., XXXIV. U. így „coroná“-val: 1414 és 1435: Teleki-család levéltára, I. 403. és Hazai oklt., 394 és 1479. M. Cím. Eml.: XXII. U. az „nostro“ nélkül: 1403 Teleki, I. 291. l. — Maiestati nostre sacroque nostro regio diademati. 1510., M. Cím. Eml.: LXXI., ugyanígy N. Lajos: 1363: Teleki lt. I. 124. és Zsigmond 1387. Héderváry-cs. oklt. I. 99. — Nobis et s. regni nostri Hungarie corone: 1514., M. Cím. Eml. LXXII. és LXXIII., 1465., Zichy-cs. oklt. X. 331. — Igen érdekes Hunyadi János kormányzó oklevele 1447-ből: s. regni Hungarie corone et exposit nobis. Hazai oklt. 414. és 1446.: s. corone et exposit nobis: Zichy oklt., XII. 212. — Primum s. huius regni nostri Hungarie corone deindeque maiestati nostre. 1482.: Hazai oklt. 436., u. így 1522. M. Cím. Eml. LXXVIII. sz., u. így, de: et deinde: 1521 és 1525. M. Cím. Eml. LXXVII. és LXXIX. U. így, de: tandemque: 1466 és 1517-ből: M. Cím. Eml. LXVIII. és LXXIV. sz. — S. regio dyademati, penultimoque (!) nobis: 1406. Hazai okmt. VII. 432. ad s. regni nostri Hungarie coronam et per consequens maiestatem nostram. Zichy oklt. X. 331, 1465. — Mátyás a koronázás előtt: 1459-ben: primum quondam... Joh. de Hunyad, alias gubernatori... tandemque maiestati nostre et s. corone dicti regni nostri Hungarie. (Hazai oklt. 426.) — Zsigmond, 1436. Pozsony városának címert ad: maiestati nostre et s. corone nostre ac ipsius regni nostri Hungarie (M. Cím. Eml. LX. sz.). — V. László 1454-ben: regno nostro Hungarie sacreque corone eiusdem et etiam nostre maiestati. (M. Cím. Eml. LXIV.) 1456-ből u. így, de: „maiestati“ helyett: „tandem nobis.“ U. o. XLIV. és: 1454: nobis et predecessores nostris ac s. corone regni nostri Hungarie. (U. o. LXV. sz.) — II. Ulászló 1496, 1501 és 1505-ből: s. imprimis dicti regni nostri Hungarie corone deindeque maiestati nostre. (Teleki-cs. lt. II. 215., 287., 246.) és 1507: Héderváry oklt. I. 507. és 1488 M. Cím. Eml. XXIII. — 1491: divis condam regibus et s. huius regni corone. (Héderváry, I. 467) Továbbá 1498: s. corone... et condam... Matthie regi immediato predecessori nostro... deindeque maiestati nostre. (Teleki-cs. lt. II. 222.) — II. Lajos 1518-ban az Armbruster címereslevélben a megadományozott apja érdemeiről: primum... Wladislao regi... deindeque... civitati Cibiniensi et toti reipublice eiusdem... complacere studuit... consideratis fidelitatibus, que... s. imprimis huius regni nostri Hungarie corone... exhibuit. (M. Cím. Eml. LXXVI.) — Egypár érdekesebb kifejezés: V. László, 1453: huic regno et s. corone nostre. (Gr. Zichy-cs. oklt. IX. 344.) U. o. 1455: Ut didicimus, s. corone regni nostri Hungarie tanusított hűség. (U. o. IX. 444.) — Mátyás 1459-ben, koronázás előtt: Ut didicimus, primum regni nostri Hungarie predicti s. corone, tandemque maiestati nostre. (U. o. X. 70—71.) — 1462: s. corone dicti regni nostri maiestatique nostre. Ugyancsak Mátyásról mondja a dubnici krónika a koronázása előtt: nonnulli incole s. corone subiecti. (cap. 227., Mátyás Fl., Fontes

domestici. III. 197.) — Zsigmond, 1417: s. nostro regio dyademati ac nostre celsitudini. (M. Cím. Eml. VI.) — 1422: regnum Bozne, iurisdictioni s. nostre corone Hungarie subiect(um). (M. Cím. Eml. XXXV.) — 1434, egy birodalmi címeradományozó levélben: nos et s. Romanum imperium ac coronam regni nostri Hungarie... honorastis... nobis et s. Romano imperio ac corone regni nostri Hungarie. (M. Cím. Eml. XL.) — Mátyás a koronázás előtt, 1459: nobis et regno nostro ac s. corone eiusdem regni nostri Hungarie. (M. Cím. Eml. XIX.) — 1462-ből, a korona visszaszerzésére vonatkozóan: nunc enim videbitur, quam fidelitatem et affectum s. corone et regni huius libertati unusquisque exhibebit. (Zichy-es. oklt. X. 221—222.) — 1468: nobis impendit et corone. (U. o. X. 442.) — Ld. még Mátyásra, M. Cím. Eml. XXI., XLVI., XLIX., XXIV. — II. Ulászlóra: u. o., 1506 XXV. — Zsigmondra, 1415 és 1417 (kétszer): IV., VII., XXVIII. — Ez oklevelekben egyfelől a szt. korona király-felettsége, másfelől az alattvalóknak irántai hűsége, hozzávaló kapcsolata domborodik ki. A szt. korona tanának egész tartalma csak az elbeszélő forrásokkal, vagyis minden természetű forrással ellenőrizve bontakozik ki, csakúgy, mint az előző korszakban.

Bartонiek Emma.

Kiadásért felelős: Bartoniek Emma.

21.233. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. (F.: Czakó Elemér.)

